

Bu il oktyabrın 1-10-da Azərbaycanda əhalinin növbəti siyahıya alınması keçiriləcək. Əhalinin siyahıyaalma məlumatları cəmiyyətin inkişaf meyillərinin düzgün öyrənilməsi üçün çox əhəmiyyətli rəsmi statistika olmaqla yanaşı, baza xarakterli statistik məlumatların əldə edilməsinin əsas mənbəyidir. AZƏRTAC əhalinin siyahıyaalınmasının əhəmiyyətini nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin Dayanıqlı İnkişaf Statistika Şöbəsinin müdiri Rəşad Səfərovun məqaləsini təqdim edir.

Əhalinin siyahıyaalma məlumatları cəmiyyətin inkişaf meyillərinin düzgün öyrənilməsi üçün çox əhəmiyyətli rəsmi statistikadır. Hər birimizin layiqli yaşaması və ictimai həyatda fəal iştirakının təmin edilməsi müasir insan inkişafının əsas göstəricilərindəndir. Şübhəsiz ki, "Heç kimin kənarında qalmaması" prinsipi ilə növbəti inkişaf mərhələsinə qədəm qoymaqla, yoxsulluq, sağlam həyat şəraiti, inklüziv

Əhalinin siyahıyaalınması baza xarakterli statistik məlumatların əldə edilməsinin əsas mənbəyidir

və bərabər keyfiyyətli təhsil, layiqli məşğulluq, gender bərabərliyi, sanitariya, enerji təchizatı və sair məsələlər əhatə olmaqla insan inkişafının əsas sosial və iqtisadi amillərinin kəmiyyət və keyfiyyətinin məqbul səviyyəsinə nail olunması yönündə kompleks proqramların həyata keçirilməsi zamanımızın çox ciddi çağırışlarındandır.

Belə ki, dünya birliyinin qəbul etdiyi bugünkü və gələcək nəsillərin inkişafı baxımından fundamental əhəmiyyət kəsb edən 17 global məqsəd və 169 hədəfdən ibarət "Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik" ("Gündəlik-2030") cəmiyyətin yeni inkişaf mərhələsinin başlanğıcı olmaqla əhali haqqında yüksək keyfiyyətli, aktual, etibarlı və daha müfəssəl məlumatların mövcudluğunu ön plana çəkir. Yeni, "Gündəlik-2030"dən irəli gələn vəzifələr dayanıqlı inkişaf üzrə yeni milli strategiyaların, proqramların və fəaliyyət planlarının hazırlanmasını tələb edir ki, bu da öz növbəsində, insanları xarakterizə edən gəlir, cins, yaş, əlillik, miqrasiya statusu, dini, etnik mənsubiyyəti, coğrafi məskunlaşma və milli şəraitə uyğun digər əlamətlərə görə məlumatlara malik olmadan mümkün deyildir. Göründüyü kimi, insan haqqında belə ətraflı məlumatlara olan ehtiyac "Hər bir dövlətin həqiqi sərvəti – onun insanlarıdır" paradigmasını bir daha təsdiq edərək insan inkişafının nə dərəcədə önəmli olduğundan açıq-aydın xəbər verir. Bu mənada dövlət öz sərvətləri haqqında nə qədər dolğun məlumatla malik olarsa, özünü o qədər güclü hiss edər. Ulu öndər Heydər Əliyevin təbircə desək, "İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir".

Təsadüfi deyil ki, "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasının başlıca strateji məqsədi mövcud imkan və resursları nəzərə almaqla, ölkədə insanların bütün hüquq və azadlıqlarının tam təmin olunması, vətəndaş cəmiyyətinin ictimai həyatda fəal statusu ilə səciyyələnən inkişaf mərhələsinə nail olmaqdır. Odur ki, ölkəmizin iqtisadi inkişafının insan kapitalını formalaşdıran əhalinin sosial rifahı daim dövlətin diqqət mərkəzində olub. Prezident İlham Əliyevin "İnsan amili bizim siyasətimizin prioritetidir" – sözləri bu fikrin təsdiqidir. Bu əsasla "insanlar haqqında ətraflı statistik məlumatlara olan tələbat həyatın demək olar ki, bütün sahələrində - iqtisadi, sosial, siyasi, humanitar-mədəni və sair sahələrdə səmərəli inkişaf siyasətinin formalaşdırılması üçün hazırda ciddi amilə çevrilmişdir" - desək heç də yanılmırıq.

"Gündəlik-2030"dən irəli gələn milli öhdəliklərlə əlaqədar qarşıya qoyulmuş məqsəd və hədəflərə nailolma vəziyyətinin monitorinqi, habelə bu sahədə müəyyən edilmiş sosial-iqtisadi siyasət kursuna uyğun çevik idarəetmənin təmin edilməsi üçün əhalinin demografik vəziyyəti barədə dəqiq və dolğun statistik məlumatlara, davamlı informasiya dəstəyinə olan tələbat ölkəmizdə əhalinin növbəti siyahıyaalınmasının həyata keçirilməsini şərtləndirir.

Əhalinin siyahıyaalınması mühüm dövlət tədbiridir. Cari il oktyabrın 1-10-da müstəqil Azərbaycan tarixində 3-cü dəfə keçiriləcək əhalinin siyahıyaalınması dövlət müstəqilliyimizin 28-ci ildönümü ilə yanaşı, dünya birliyinin bir üzvü kimi ölkəmizin də qoşulduğu Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin (DİM) milli səviyyədə icrasının ilkin mərhələsinə təsadüf edir. Demək olar ki, geridə qoyduğumuz dövrdə ölkəmizdə əhalinin 9 dəfə siyahıyaalınması baş tutub ki, bunlardan birincisi

1897-ci ildə Çar Rusiyası, digər altısı 1926-cı, 1939-cu, 1959-cu, 1970-ci, 1979-cu, 1989-cu illərdə Sovet İttifaqı və nəhayət, son ikisi də 1999-cu, 2009-cu illərdə müstəqillik dövrünə aiddir. Bu siyahıyaalmalar zamanı ölkəmizin əhalisi haqqında ətraflı məlumatlar toplanılıb.

Təbii ki, ərazilərimizin 20 faizinin işğal olunduğu müharibə, habelə dərin iqtisadi və siyasi böhran şəraitində kollektiv təsərrüfat sistemindən müasir bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə təzahür edən sosial problemlər demografik meyillərə təsirsiz ötüşə bilməzdi. Bu minvalla 1994-cü ildə imzalanmış atəşkəs razılığı, 1996-cı ildə əldə olunmuş makroiqtisadi sabitlik və 1997-ci ildən başlamış dinamik sosial-iqtisadi inkişaf müsbət sosial-demografik proseslərin dərinə öyrənilməsi və təhlili üçün milli siyahıyaalmanın keçirilməsini zəruri edib.

Bu gün böyük iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, xalqımız əzmkarlığı ilə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin möhkəm və uzaqgörən siyasi iradəsi ilə yenidən milli-mənəvi birliyinə qovuşub, öz əhalisi haqqında dolğun məlumatlardan ilk dəfə 1999-cu ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasında keçirilmiş əhalinin siyahıyaalınması sayəsində aqah olub. Belə ki, 1989-cu ildən etibarən, yeni ictimai-siyasi mühitin və şəraitin kəskin şəkildə dəyişdiyi dövrdən 10 il sonra müasir statistika tariximizdə ilk dəfə əhalinin dövlət səviyyəsində siyahıyaalınması ulu öndərin "1999-cu ildə Azərbaycan Respublikasında əhalinin siyahıyaalınmasının keçirilməsi haqqında" 1996-cı il 22 fevral tarixli sərəncamı ilə baş tutub.

Uzun illər davam edən müharibə şəraitinin əhalinin həyat və məişətində dərin izlər buraxdığına baxmayaraq, həmin siyahıyaalmadan keçən dövr ərzində ölkədə aparılan müasir və çoxşaxəli islahatlar əhalinin artımı və həyat şəraitinin yaxşılaşmasına öz töhfəsini verib. Odur ki, sürətlə inkişaf edən müasir Azərbaycanda əhali haqqında geniş və dolğun məlumatların əldə edilməsinin zəruriliyi bir fakt kimi dövlətin qarşısında dayanıb. Bu məqsədlə müstəqil Azərbaycanda əhalinin ikinci siyahıyaalınması 10 il sonra Prezident İlham Əliyevin 2006-cı il 7 iyun tarixli Fərmanına əsasən, 2009-cu il aprelin 13-22-də keçirilib.

Nəzərə alsaq ki, ötən 10 il ərzində ölkə əhalisinin demografik göstəriciləri xeyli dəyişib, bu halda əhali haqqında yeni demografik məlumatların toplanması üçün yeni siyahıyaalmanın keçirilməsi qaçılmaz zərurətdir. Unutmaq olmaz ki, 2009-cu ildə 8 milyon 922,4 min əhalisi olan Azərbaycanda növbəti siyahıyaalma ərəfasində 10 milyoncu sakin qeydiyyatda alınıb.

Əhalinin siyahıyaalınması baza xarakterli statistik məlumatların əldə edilməsinin əsas mənbəyidir. Müasir dövrdə sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunmasında, informasiya məkanının formalaşdırılmasında, ölkələrin inkişaf səviyyəsinin qiymətləndirilməsində rəsmi statistikanın əhəmiyyəti daha da artır. Bu gün statistika məlumatı olmadan dünyada mühüm qərarların qəbul edilməsi mümkün deyil və global səviyyədə baş verən proseslər də göstərir ki, dəqiq statistika olmadan dayanıqlı inkişaf nail olmaq mümkün deyil. Bir tərəfdən müasir problemlərin həlli istiqamətində çevik qərarların qəbul edilməsi, onların icra vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün adekvat informasiya təminatının təşkili zərurəti, digər tərəfdən isə "Gündəlik-2030"da qarşıya qoyulmuş məqsəd və hədəflərə çatma vəziyyətinin monitorinqi, müəyyən edilmiş sosial-iqtisadi siyasət kursu-

na uyğun çevik idarəetmənin təmin edilməsi üçün dəqiq və dolğun statistik məlumatlara olan tələbat rəsmi statistikanın aktual məlumat bazaları əsasında istehsalını şərtləndirir. Etiraf edilməlidir ki, belə məlumat bazaları da, ilk növbədə, ənənəvi qaydada toplanan siyahıyaalma məlumatları ilə yaradılır.

Əhalinin iqtisadi ehtiyacları və davranışları ictimai həyatın müxtəlif mərhələlərində fərqlənir və onların yaş-cins strukturunda baş verən dəyişikliklər ümumi sosial-iqtisadi fəaliyyətə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Buna görə də, dayanıqlı inkişaf üçün əhalinin sayı, tərkibi, məşğulluq vəziyyəti, təhsili, məskunlaşması və digər demografik xüsusiyyətləri, eləcə də artım tendensiyası haqqında məlumatlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd

Qeyd edilməlidir ki, "Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurasının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 oktyabr tarixli Fərmanına əsasən, Azərbaycan üçün əhəmiyyət kəsb edən, Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə uyğun müəyyən edilmiş milli prioritetlər və onlara dair göstəricilər ölkəmizdə dayanıqlı inkişaf sahəsində aparılacaq islahatların əsas istiqamətlərindən xəbər verir. Bununla əlaqədar olaraq, əsas sosial-iqtisadi sahələri əhatə edən problemlərin həllinə ünvanlanacaq dövlət proqramları və strategiyaların hazırlanması zamanı, ilk növbədə, demografik məlumatlar əsasında statistik qiymətləndirilmələrin aparılması tələb olunacaq. Qeyd etmək yerinə düşər ki, dayanıqlı inkişaf kontekstində

olunmalıdır ki, bütün ölkə əhalisi üzrə cins, yaş, doğulduğu yer, yaşayış yeri, daimi və ya müvəqqəti yaşama, müvəqqəti qaib olma, vətəndaşlıq vəziyyəti, milli (etnik) mənsubiyyəti, ailə vəziyyəti, təhsil səviyyəsi, əlillik və sağlamlıq durumu, qaçqın və ya məcburi köçkün statusu, gəlir mənbələri, məşğulluq statusu, mənzil-məişət şəraiti və sair başqa əlamətlərə görə dolğun məlumatlar bir qayda olaraq vahid şəkildə yalnız əhalinin siyahıyaalınması yolu ilə əldə edilir. Bu məlumatlar ev təsərrüfatlarının tədqiqi üçün elmi əsasda seçmə məcmunu təşkil edir.

Əhalinin siyahıyaalınması ən kiçik coğrafi ərazi vahidləri belə əhatə olunmaqla bütün ölkə ərazisində yaşayan əhalinin sayının və seçilmiş sosial-demografik göstəricilərə dair məlumatların mütəmadi zaman intervalları ilə rəsmi uçotunu aparmağa (və ya məlumatları tutuşdurub yoxlamağa) imkan verən tədbirdir. Bu tədbir fərdi məlumatların (respondentlərlə sorğu aparılması yolu ilə və ya reyestrlərdəki məlumatların istifadəsi əsasında) toplanılması, emalı və ümumiləşdirilməsi prosesini, habelə demografik, iqtisadi və sosial məlumatların qiymətləndirilməsi, dəqiqliyinin müəyyənəşdirilməsi, təhlili və yayılması prosesini özündə ehtiva edir. Göründüyü kimi, əhalinin siyahıyaalınması baza xarakterli statistik məlumatların əldə edilməsinin əsas mənbəyidir və yalnız daimi yaşayan şəxslər barəsindəki məlumatları deyil, müvəqqəti yaşayan şəxslərə, vətəndaşlığı olmayan şəxslərə, qaçqınlara və məcburi köçkünlərə, evsiz şəxslərə və ya köçəri əhali qruplarına dair məlumatları ümum-milliyədən tutmuş ayrı-ayrı kiçik yaşayış məntəqələrinə qədər bir çox müxtəlif coğrafi vahidləri əhatə edən statistik göstəricilər formasında təqdim və təhlil etməyə imkan verir.

Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olunmasına dair göstəricilər üzrə statistik məlumatların istehsalında əhalinin siyahıyaalınması əvəzəlməz rolə malikdir. 2000-ci ildə əhalisinin 49 faizi yoxsulluq vəziyyətində yaşayan Azərbaycan Minilliyin Bəyannaməsinə qoşulmaqla "2003–2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı", eləcə də "2008–2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı"nın uğurlu icrası ilə yoxsulluqla mübarizə sahəsində kompleks tədbirlər həyata keçirilib. Ötən illər ərzində Minilliyin İnkişaf Məqsədləri üzrə bir çox hədəfləri, xüsusilə, insanların sağlamlığının qorunması, ətraf mühitin yaxşılaşdırılması, yoxsulluğun aradan qaldırılması, əhalinin təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, gender bərabərliyinin təşviq və təmin olunması üzrə mühüm nailiyyətlər əldə edib. Danılmaz həqiqətdir ki, 2015-ci ildə yalnız əhalisinin 4,9 faizi milli yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan respublikamız BMT-nin üzvü olan dövlətlərin Dayanıqlı İnkişaf Sammitində təsdiqlənmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (DİM) qoşulub. Bu global məqsədlərə milli səviyyədə nail olunması yalnız ölkəmizdə daha dayanıqlı, əhatəli və şaxələndirilmiş iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi, o cümlədən sosial sahədə irəliləyişlərin təmin edilməsi üçün adekvat siyasi iradə ilə mümkündür. Prezident İlham Əliyev "Bizim siyasətimiz uzunmüddətli siyasətdir. Biz ölkəmizin gələcəyi, uzunmüddətli, dayanıqlı inkişaf haqqında düşünürük" – sözləri ilə dövlətin bu iradəsini açıq-aşkar nümayiş etdirməklə bərabər, milli inkişaf gündəliyimizin əsas prioritetlərini müəyyən edir.

cəmiyyətin bütün üzvlərinin tam rifahına, azad və hərtərəfli inkişafına nail olunmasına zərurətin yarandığı bir dövrdə insanla bağlı aktual məlumatlar xüsusi əhəmiyyətlidir.

Müəyyən yaş qrupunda olan qadınlar arasında doğum səviyyəsi, nikaha (rəsmi və ya qeyri-rəsmi) daxilolma vəziyyəti, əhalinin yaş qrupları və cins bölgüsündə savadlılıq və riyazi savadlılığın ən az müəyyən edilmiş funksional səviyyəsi, işləməyən, təhsil almayan və ya peşə təlimi keçməyən gənclərin xüsusi çəkisi, habelə elektrik enerjisinə çıxışı olan əhalinin xüsusi çəkisini xarakterizə edən DİM göstəricilərini əhalinin siyahıyaalınmasının keçirilməsi üçün nəzərdə tutulan sorğu anketlərinin məlumatlarından birbaşa əldə ediləcək.

Bununla yanaşı, DİM-ə nail olunmasına dair göstəricilər üzrə statistik məlumatların istehsalında əhalinin siyahıyaalınmasının rolu onunla ölçülür ki, əhalinin siyahıyaalınması konkret DİM göstəriciləri barədə birbaşa məlumat mənbəyi olmaqla bərabər, insanla bağlı göstəricilərə dair məlumatların əldə edilməsi üçün ev təsərrüfatlarında aparılacaq statistik müayinələr üzrə seçmə məcmunun formalaşdırılmasında ilkin istinad mənbəyi olacaq.

DİM üzrə bəzi nisbi göstəricilərə dair hesablamaların aparılmasında illik dövriyyə əhalinin sayına dair məlumatlar tələb olunur ki, belə məlumatları ölkəyə gələn və ölkədən gedənlər arasındakı fərq də nəzərə alınmaqla ötən siyahıyaalınmanın məlumatı və ondan sonrakı dövrdə doğulan və ölənlərin uçotu əsasında müəyyən edilən əhalinin cari sayı ilə müəyyən olunur.

Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə statistikanın təşkili sahəsində beynəlxalq təcrübə də onu göstərir ki, hazırda göstəricilər üzrə yüksək keyfiyyətli statistika məlumatlarının ev təsərrüfatlarında aparılan sorğu yolu ilə əldə edilməsi hələ də gündəmdə qalır. Əlbəttə ki, ənənəvi olaraq siyahıyaalma anlayışına xas olan əsas prinsiplər DİM göstəriciləri üzrə məlumatların keyfiyyətinin təmin edilməsi üçün danılmaz faktordur. Yeni, mütəmadi dövriyyə keçirilən siyahıyaalma zamanı uçota alınan hər bir şəxs barədə məlumatlar elə toplanılır ki, onların xarakteristikalarını ayrıca qeydə almaq mümkün olur. Bu, müxtəlif əlamətlərin çarpaz təsnifatını aparmağa və bir neçə əlamət üzrə məlumatlar əldə etməyə imkan verir. Siyahıyaalınmanın gedişində şəxslər barədə əldə edilən məlumatlar dəqiq müəyyən edilən konkret vaxta (siyahıyaalma anına) aid olur. Siyahıyaalma yolu ilə fərdlərin, ev təsərrüfatlarının və yaşayış vahidlərinin ümumi sayı barədə məlumatların əldə edilməsi təmin edilir. Əhalinin uçotu siyahıyaalma anına ölkənin dəqiq müəyyən edilən ən kiçik coğrafi ərazi vahidlərində yaşayan kiçik əhali qrupları səviyyəsində hər bir şəxsin xarakteristikaları barədə məlumat əldə etməyə imkan verir.

Buradan da belə qənaətə gəlmək olar ki, dayanıqlı inkişaf siyasətinin işlənilməsi üçün əhali haqqında ən dolğun məlumatlar məhz əhalinin siyahıyaalınması yolu ilə əldə edilə bilər. Bir sözlə, indiki və gələcək nəsillər üçün dayanıqlı inkişaf proqramlarının işlənilməsi və icrasının rifah halının yaxşılaşdırılması məqsədilə hazırkı siyahıyaalmada aktiv iştirak həyatı vacib dərəcədə əhəmiyyətlidir. Siyahıyaalma suallarına verilən dolğun və düzgün cavablar hər şeydən əvvəl bir insani borcudur, çünki bu məlumatlardan üzvü olduğumuz bütün cəmiyyət bəhrələncək.